

STENDHALIS LIETUVOJE

I. Pradžios straipsnis apie didžiojo prancūzų rašytoją Stendhalio (1783-1842) kelionę per Lietuvą, nejuokiamis grįžo atsiminimai.

Mokydamasis Vilkaviškio gimnazijoje, tarpais per ilgą pertrauką, pasivaikšiodamas nueidavau ligi dvarų ir miestų pakraščiuose.

Iš pradžių visai nežinojau, kad tas dvaras 1812 m. birželio mėnesio dieną buvo virtęs prancūzų imperijos galybės centru, kai ten apsigyveno Napoleonas, su savo pulkais žygiuodamas Rusiją. Tai patyriau tik vėliau, M. Gustaičio *Stilistikoje* paskaitos ištrauką iš kun. B. Butkevičiaus atsiminimų apie imperatorių ir jo armiją Vilkaviškyje. Aplinkui ten anomis dienomis buvo pilna prancūzų kariuomenės. *Lietuvių Enciklopedijoje* rašoma, kad jos ten būta pusrėkštinių šimtu tūkstančių. O visi miesto namai buvo užimti « maršalų, generolų ir kitų aukštųjų karių. Klebonijoj buvo apsigyvenęs Neapolio karalius Jokimas Muratas, Vilkaviškio gydytojo namuose — Italijos vicekaralius Eugenijus ... Kariuomenė pailsėjusi, buvo surengtas Vilkaviškyje paradas, kur priėmė Napoleonas su štabu. Parado metu buvo paskelbtas karas Rusijai »¹.

Prancūzų didžiajai armijai patraukus tolyn, maždaug už mėnesio per Lietuvą pervažiavo ir Stendhalis, kurio artimas giminitis ir globėjas buvo Pierre Daru, imperijos generalinis intendantas, didysis administratorius, ministeris valstybės reikalams. Jaunas per jo protekciją patekęs kavalerijos dragūnas, paskiau Stendhalis, su pertraukomis, turėjo administracines, intendantų pareigas. 1807 m. jis buvo pakeltas « karininko komisaro pavaduotoju ». Komisarais tada Prancūzijoje buvo vadinami karininkai ar kariniai valdininkai, kurių žinioje buvo administraciniai ir teismų reikalai. Pradžios eilėmetį, kreipdamasis valdžios staigas, Stendhalis rašė (1814, 1816, 1819 m.), kad anam darbui jis buvo «paskirtas Karaliaučiuje ». Tai betgi nereikia, kad rašytojas jau tada būtų nukeliavęs ligi lietuviškų žemių. Tuos jo žodžius reikia suprasti,¹

---

¹ *Lietuvių Enciklopedija*, XXXIV t., Bostonas 1966, 109 psl.

kad paskyrimas at jo iš Karaliau iaus. Yra žinoma ir jo data — liepos 11 d. Taip pat žinoma, kad liepos 10 d. Stendhalis buvo Braunschweige, iš kur yra vienas tos datos jo laiškas seseriai Paulinai Grenobl. O liepos pirm jis seseriai raš kiek m slingai: « Nuo Karaliau iaus už mimo mes nieko nepatyr me. Trauksime Kurš , puik krašt ir išvykimo punkt Petro miest ».

Po keli dien pasirašius Tilž s sutart , žygis Kurš atkrito. Išnyko ir proga Stendhaliui jau tada pasukti per Lietuv .

II. Stendhalis Lietuv pervažiavo po penkeri met , tik jo kelias kiek skyr si nuo Napoleono.

Kaip skaitome istoriko Broniaus Dundulio veikale ^{2 3}, imperatorius su savo didži ja armija ar iau Lietuvos ir per m s krašt keliavo taip : Karaliau ius, kur Napoleonas buvo birželio 12-17 d., V luva, srutis, Gumbin , Stalup nai, Virbalis, Vilkaviškis (birželio 21-22 d.), Pilviškiai, Skriaudžiai, Kaunas ir iš tenai — Vilnius.

Stendhalis važiavo pro Marijampol — *le village de Mariampol*. Taip jis raš jau iš Rusijos spalio 18 dien . Jis keliavo kaip « kar komisar pavaduotojas », inspektorius, auditorius, intendant ros pareig nas. Rusijoje jam ir teko daugiausia r pintis intendant ros reikalais — maisto surinkimu pranc z kariuomenei.

Apie tikslį savo išvažiavimo dat Stendhalis praneš seseriai laiške liepos 14 dien :

«Iš Paryžiaus Vilni iškeliausiu nuo ateinan io ketvirtadienio už aštuoni dien , tai yra, liepos 23, kaip aš manau ... Be reikiam pinig nusipirkti arkliams prie Nemuno, turiu r kian i dviej t kstan i dešimties frank skol savo siuv jui. S skait pasiun iau t vui»^{3*}.

Išvykimo dien Stendhal pri m imperatorien Saint-Cloud mieste. T pat dien savo laiške seseriai jis raš , kad imperatorien « kelias minutes kalb jo apie keli , kuriuo važiuosiu, kelion s ilgum , ir taip toliau ». Jis nor jo pamatyti Romos imperatori (Napoleono s n), bet k dikis miegojo, ir teko por valand palaukti, o tai buvo ne visai patogiu, nes rašytojas buvo apsilvilk s «išeigine uniforma ir mezginiuotas ». Belaukdamas jis ir paraš ilgesn laišk seseriai. Laiškas tuo domus, kad iš jo patiriame Stendhalio kelion s tvarkarašt ir vaizd , kokis tada tur ta apie Lietuv aukštuose, net paties dvaro sluoksniuose Pranc zijoje. Ten skaitome :

² Br . Dundulis, *Napoléon et la Lituanie en 1812*, Paryžius 1940, 90 psl.

³ Stendhal , *Correspondance*, I t., Édition établie et annotée par Henri Martineau et V. del Litto, Paryžius 1962, 649 psi.

« Štai mano kelias, kur tu gal si pasekti žem lapyje : iš Paryžiaus Châlons, Metz, Mainz, Frankfurt prie Maino, Weimar (Vokietijos At nus, tai ten gyvena Goethe ir gyveno Schilleris. Taip yra, kadangi kunigaikštis m gsta literat r ir men, jis turi r mus geriau parinktose vietose, negu kad Pranc zijos, Rusijos ar Austrijos r mai), Leipzig, Torgau, Frankfurt prie Oderio, Kowitz, Karaliau i (kur visos moterys yra dailios), srut, Gumbin, Kaun (kurio intendantas yra mano draugas kavalierius de Noüe), Vilni ir iš tenai miestelius, kuri aš nežinau, ligi Dauguvos. Keliausiu labai greitai, nes ligi Karaliau iaus man s lauks pastot s, bet nuo tenai jau galima pajusti pl šikavim malonumus ; tai padvigub ja Kaune ; sako, tu gali keliauti penkiasdešimt myli po apylinkes ir nesutikti n gyvos dvasios (man atrodo, kad visa tai labai išp sta ; tai Paryžiaus gandai, kvailos šnekos). Princas arkikancleris vakar man sak pasistengti ir b ti laimingesnam už vien iš mano koleg, kuriam nuo Paryžiaus ligi Vilniaus prireik dvidešimt aštuoni dien. Tose tai nuniokotose dykyn se sunku pasivaryti, ypa su mano vienietiška kariet le, užversta t kstaniais paket ; n ra žmogaus, kuriam neb t at j galv man j prisi sti.

« Beje, su manim nor jo keliauti Kajetonas ; jam atsakiau, kad mano karietoje fiziškai manoma sutalpinti tiktai mane ir mano tarn. tai jis man atsak ž liu laišku, priekaištaudamas, kad buvau si l sis j pasiimti su savim ... O laiško priede jo t vas apšauk mane šarlatanu »⁴.

Tarp kita ko, iš Stendhalio ia sužinome, kad laiškams tada iš Paryžiaus estafet s keliu pasiekti Vilni « tereik jo dešimt dien ». O minimas Kajetonas, kurio pavard Gagnon, buvo Stendhalio giminaitis iš motinos pus s, devyniolikos met vaikas.

T pat dien iš Saint-Cloud Stendhalis paraš ir sesers vyrui François Périer-Lagrange. Laiške yra ir tokia vieta apie kelion :

« Man labai praverst tavo puiki sveikata. Dvidešimt dien ir dvidešimt nakt išb siu nesustodamas. Turiu du didžiulius portfelius ir penkiasdešimt speciali paket, šalia kit, laišk, kur Jos Didenyb Imperatorien k tik man dav, man patardama greitai j nugabenti Imperatoriui »^{5 6}.

Aišku, Stendhabs nevažiavo be jokios atvangos. Pirm kart jis sustojo, kaip patiriame iš laiško seseriai, po septyniasdešimt dviej valand kelion s. Buvo tai Eckartsberge, netoliese nuo Jenos ir Weimaro. Turb t, tokiais šuoliais jis skub jo ir bgi Lie-

¹ Ten pat, 650-651 psl.; žr. priede pranc žišk original .

⁶ Ten pat, 652-653 psl.

tuvos. Stendhalio specialistas Henri Martineau savo veikale *Le Calendrier de Stendhal* nurodo, kad Marijampol rašytojas pasiek rugpi io m nesi. Tai tur jo b ti m nesio pradžioje, nes apie rugpi io dvylikt jis persik l per Berezinos up , vykdamas Bojarkov , kur buvo imperatoriaus štabas.

III. Kaip sek si Stendhaliui Lietuvoje, sunku sp ti, kadangi jo dienoraš iai iš ano laikotarpio yra žuv . Skub damas pas imperatori ir gabendamas jam du didžiulius ministeri portfeliu su pranešimais, jis vargiai gaišo su ilgesniais užrašais Lietuvoje. Iš kit laikotarp i jo dienoraš iai dažnai leidžia autoriaus gyvenim sekti žingsnis po žingsnio. N ra n jo laišk iš kelion s per Lietuv Rusij . Tad nežinia, ar jis ištes jo ir tai, k anks iau buvo žad j s — ar pirkosi arklius panemun se.

Vis d lto iš jo buvimo ir iš jo reikal Lietuvoje galima rasti kelet smulkmen .

Viena lie ia jo raštus.

Iškeliaudamas iš Pranc zijos, Stendbalis pasi m savo apmatu tapybos istorijai Italijoje. Dar 1811 m. jis suredagavo spaudai pranešim , kad turi paraš s du tos istorijos tomus ir siun ia juos

Paryži spausdinti. Savo pranešimo jis grei iausia neatidav laikraš iams, kadangi, kaip pažymi Stendhalio specialistas V. d l Litto, jisai tada « ano veikalo nebuvo pabr ž s n žodžio »⁶. (*Correspondance*, I). Bet leisdamasis Lietuvos pus n, Stendhalis jau buvo pasist m j s ir vyl si tur si s laiko prie jo padirb ti Rusijoje. Yra žini , kad Maskvoje jis truputi tri sin jo prie tos meno istorijos. Pats Stendhalis tada sak si išsivež s dvylika s siuvin i . Beje, dar prieš kelion jis buvo dav s savo rankraš t nukopijuoti. A. Vinogradovas knygoje *Stendal i ego vremena* teigia, kad ant Nemuno kranto « pirm kart busimasis meno istorijos Italijoje autorius surinko vien viet visus savo apmatu s, surašytus popiergalius, stropiai juos perraš s siuvin ius su ty mo viršeliais ir sud jo visk lagaminuk »⁷. Paskui, b gant iš Rusijos, tie dvylika žali tomeli žuvo Malade inoje (Molodeczno). Praslinkus keleriems metams nuo t vyki , Stendhalis (1816) raš Louis Crozet :

« Gr ž s Paryži , min tus apmatu s nusirašydinau iš rankraš io originalo, bet nebuvo galima atgauti pataisym , padaryt tuose dvylika graži žali tomeli , mažo *in-folio*, kuriuos su d kazokai »⁸.

Belikt pridurti, kad meno istorija pasirod 1817 m.

⁶ Ten pat, 1356 psl.

⁷ A. Vinogradov, *Stendal i ego vremena*, Maskva 1938, 63 psl.

⁸ Stendhal , *Correspondance*, I t., 824 psl.

Kelion už Kauno Stendhaliui buvo varginga. Kraštas, kaip tai matyti iš amžinink pasisakym , kuri pavyzdži duoda ir Br. Dundulis min tame veikale, buvo nuniokotas. Jau pasiek s Smolensk , Stendhalis 1812 m. rugpi io 24 d. laiške Felix Faure skund si, kad patyr s « daug kli i Vilniaus krašte »⁹. T nelaimi viet jis vadina Boyardowiscoma, prie Krasn s (près de Krasnoie), kur rašytojas atsid r , kai sritis dar nebuvo, anot jo, suorganizuota. Skaitome laiške apie jo vargus Vilniaus krašte :

« Aš tur jau nepaprastus fizinius skausmus. Kol ten nusivariau, palikau savo kariet , ir toji karieta man s jau niekad os neprisivijo. Gal ji buvo apipl šta. Man pa iam tai b t tik pus b dos, apie keturi t kstan iai frank vert s žuvusi daikt ir nepatogumas, bet aš visiems gabenau daikt »^{10 12}.

A. Vinogradovas anoje savo knygoje tvirtina, kad Stendhalis « tris kartus buvo bež st s arti Vilniaus Bojordovaiske »¹¹.

IV. Rusijoje Stendhalis buvo paskirtas Smolensk sudarin ti maisto atsarg pranc z armijai Smolensko, Mogiliavo ir Vitebsko gubernijose. Paties žodžiais tariant, tam paskyrimui jis priešinosi kaip velnias. Savo didesn je ar mažesn je žinioje jis tur jo pranc z intendantus tose gubernijose. Taip laiške jis iš Maskvos spalio 15 d. raš savo draugui Kauno intendantui Noüe. Stendhalis j kreip si tokiu gyvenimišku reikalu :

« Taigi, esu visai nuskar s. Netrukus visi tai pasteb s, jeigu nesugeb siu sigyti vienas ar dvejas kelnes. Tokioje d toje, tur damas visišk pasitik jim tamstos paslaugumu, prašau pirmam pravažiuojan iam kolegai nupirkdinti Kaune ar Vilniuje keturias ar penkias uolektis m lynos gelumb s arba šešias ar septynias kašmiro, taip pat m lyno.

Jei viso to neb t Tamstos gubernijoje, pavesk auditoriui nupirkti Vilniuje»¹².

Iš prašymo nieko neiš jo, nes laišk rusai sugavo, ir jis buvo paskelbtas tik 1913 m. Pagaliau, jei laiškas ir b t tada pasiek s Kaun , intendantas Noüe vargiai b t sp j s k nors padaryti : spalio 23 d. jis ten mir .

Rusijoje Stendhalis jaut ir kit sprag . Nors buvo neved s, bet Italijoje ir Pranc zijoje vis b davo prisisuk s prie vienos ar kitos damos. Laiške iš Rusijos jis guod si grafienei Beugnot :

⁹ Ten pat, 657 psl.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ A. Vinogradov, *Stendal i ego vremena*, Maskva 1938, 67 psl.

¹² Stendhal, *Correspondance*, I t., 666 psl.

«Štai, Ponia, didelės nepatogumas... Pavyzdžiui, netur jau progos tarti žodžio moteriai nuo Marijampolės miestelio, Prūsijoje»¹³.

Beje, Marijampolė tada priklausė Varšuvos Kunigaikštijai, o ne Prūsijai.

Paties laiško data yra spalio 18 d. Per dieną anksčiau jis iš Maskvos panašiai rašė grafienei Daru:

«Jeigu ne tai, viskas eina gerai, moteris mūsų neregiama nuo Lenkijos pašto stoties šeimininkai, bet užtai esame dideli gaisrininkai»¹⁴.

Iš Smolensko atgal Prancūzijos Stendhalis pajudėjo lapkričio 11 d. Gruodžio 4 d. jis buvo Maladeinoje, kur, kaip matome, dingo jo meno istorijos užrašai. Be to, Maladeinoje, tariant paties žodžiais, jis padarė «gražų sprendimą». Štai kaip ši epizodas Stendhalis nupasakojo savo seseriai laiške jau iš Karaliaučiaus 1812 m. gruodžio 28 d.:

«Maladeinoje, mandingai, apie trisdešimt mylių nuo Vilniaus, jausdamasis sušalęs ir nusilpęs, aš padariau gražų sprendimą pralenkti kariuomenę. Su ponu Busche per tris valandas sukurėme keturias mylias; mūsų laimei, dar suradome tris arklius pastotį. Mes iškeliavome ir Vilnių atvykome gana nusivirę»¹⁵.

Išėitęs, kad tas keturias mylias Stendhalis su prancūzų intendantu Busche per sniegus nubrido per stotį, kol rado pašto stotį su arkliais. Beje, mylios čia visur yra prancūzų žodis — *lieue*.

Lietuvos sostinė Stendhalis pasiekė iš vakaro, gruodžio 6 d.

Tame pat laiške iš Karaliaučiaus jis rašė:

«Vilnių iškeliavome 7 ar 8 ir atvykome Gumbin, kur truputį grįžo fizinis jėgos».

Henri Martineau teigia (*Le Calendrier de Stendhal*), kad iškeliavo gruodžio 7 d.¹⁶ Vilniaus dienoraštyje ir Stendhalis mini gruodžio 7 d.

Yra spėjimų, kad Vilniuje Stendhalis galėjo būti prancūzų komendantroje, vyriausio intendantų ir vyriausio prancūzų izdininko būstinėje, o taip pat prancūzų armijos štabe. Visos tos staigos buvo Pilies gatvėje (dabar 76,29 ir 35 nr.).

A. Vinogradovas savo romane *Trys laiko spalvos* mini, kad Vilniuje Stendhalis buvo apsistojęs italų Oliverio smuklėje. Iš archyvinės medžiagos matyti, kad tasai buvo prancūzų šnipas. O knygoje *Stendhalis ir ego vėmė* autorius rašo, kad Stendhalis Vil-

¹³ Ten pat, 677 psl.

¹⁴ Ten pat, 674 psl.

¹⁵ Ten pat, 688-689 psl.

¹⁶ H. Martineau, *Le Calendrier de Stendhal*, Paryžius 1950, 129 psl.

niuje kontrabandininkui ar gal tarnui viešbutyje atidav savo mūdiarį, kuriame buvo užsi tai auksiniai liudorai, ir tik paskui apsiži r jo, ko netek s ¹⁷. Su panašiai si tais pinigais Waterloo m šio metu bast si Stendhalio herojus Fabricijus *Parmos vienuolyne*.

B damas Vilniuje, Stendhalis paraš trump laišk savo seseriai Paulinai. Tai vienintelis jo dokumentas iš Lietuvos. Dabar jis laikomas Grenoblio bibliotekoje ¹⁸. Kaip retenyb, ia duodame jo vertim :

« Vilnius, 1812 m. gruodžio 7.

Aš laikausi gerai, mano miela bi iule. Dažnai galvojau apie tave ilgame kelyje nuo Maskvos ligi ia, kuris užtruko penkiasdešimt dien . Praradau visk, ir teturiu drabužius, kuriais vilkiu. Jau kur kas gražiau, kad esu liesas. Patyriau daug fizini kan i, jokio moralinio pasitenkinimo ; betgi viskas pasimiršo, ir esu pasiruoš s v l prad ti Jo Didenyb s tarnyb »¹⁹.

Toliau eina link jimai ir parašas : Serin, Kapitonas. Toks parašas nestebina, nes po laiškais jis išsigalvodavo daugyb visoki vard . Vien iš Smolensko turime toki jo paraš : Generolas Cok, h, Henry, Ch. Chomette, Gelé, Du Boin ...

Iš Vilniaus Stendhalis patrauk Kaun, o iš tenai Gumbin ir Karaliau i .

Aname laiške iš Karaliau iaus, kur jis išbuvo nuo gruodžio 14 ligi 30, Stendhalis seseriai pasakojo, kad kelyje nuo Vilniaus « žuvo generolai, komisarai ordonatoriai ». Bet iš Stendhalio ko nors pla iau apie tai nesužinome. An dien vaizd lengvai galime susidaryti iš kit b gimo liudinink . Smulk traukimosi paveiksl duoda Napoleono seržantas Bourgogne savo *Memuaruose*. Jis pasakoja, kaip pranc zai ir s jungininkai gr žo išbad j, sušal, nudriska, be užuov jos p gose, o tie, kurie jau nepaj g eiti, buvo palikti mir iai prie kelio. Viename griovyje Bourgogne suskait du šimtus negyvai sušalusi ar užsinuodijusi pranc z . Kai jis pats prie Nemuno krito apledijusi duob, veltui šauk si praeinan i kari pagalbos. Tik vienas senas grenadierius prisiartino, bet ištraukti negal jo — buvo be rank ²⁰.

Lietuvoje Stendhalis r pes io tur jo su savo giminai iu Kaje-tonu Gagnon, kuris vis d lto buvo atsid r s Rusijoje, kaip « laikinas kar komisar pad j jas ».

¹⁷ A. Vinogradov, *Stendal i ego vremena*, Maskva 1938, 81 psl.

¹⁸ Bibliothèque de Grenoble, R 302, fol. 240.

¹⁹ Stendhal, *Correspondance*, I t., 688 psl. ; žr. priede originalo tekst .

²⁰ Bourgogne, *Mémoires*, 10 psl.

Tame pat laiške iš Karaliau iaus skaitome :

« Patek ia, mes mat me atvykstant visus, išskyrus Kajeton . Atrodo, kad jisai susirgo dar prieš Vilni . ia ponas Daru man pasakojo aptik s j Vilniuje visai nusiminus , raudant ir gailaujant savo motinos. Ponas Daru paskolino jam pinig , paskui paskutin savo arkl ir paskutin por bat , iš tikr j gražus pasielgimas šiais maišaties laikais, kada arklys reišk gyvyb . Aš bandžiau išsiaiškinti visas tas nelaimingas aplinkybes ; visi gailisi šio vargšo jaunikai io dalios, ta iau niekas neprideda n vieno fakto prie to, k ponui Daru sak jo tarnai, kurie paskutiniai Kajeton mat už mylios nuo Kauno. Kai visa tai d josi, aš jau buvau už penki ar šeši myli nuo tenai »^{21 22}.

Stendhalis nuog stavo, ar Kajetonas, kuris netur jo «pageidaujamos ištvėrm s », bus išlik s gyvas, arb a gal jis bus patek s nelaisv . Rodykl je prie Stendhalio laišku²² (*Correspondance*, I) skaitome, kad Kajetonas Gagnon (1793-1812) «dingo Rusijoje». Bet iš vis aplinkybi atrodo, kad jis sukrito arti t viet , kur j paskutiniai mat Daru tarnai. Dar prieš Vilni susirg s, susikrimt s ir išsek s, Kajetonas savo dienas bus baig s Kauno apylink se. Tad Lietuvos žem je bus amžinai likusi Stendhalio gimim — Kajetonas Gagnon.

Pats Stendhalis Gumbin pasiek , turb t, pro Virbal . Tok keli iš Kauno b gantiems pranc zams mini savo *Memuaruose* guvusiis Napoleono seržantas Bourgogne ²³.

Karaliau iuje išbuv s šešiolika dien , Stendhalis gruodžio 30 d. juodmedžio rog mis iš lietuvišk žemi leidosi Dancigo link.

V. Kelion per Lietuv ir pati Lietuva nepaliko žymesni p dsak Stendhalio veikaluose. Gal daugiausia užuomin rastume jo laiškuose. Lietuvos vardo jis nemini, o tiktai atskiras jos vietas — Vilni , Kaun , Marijampol , Nemun . Savo siela jis buvo pietietis, o jo svajoni kraštas — Italija.

Vis d lto retkar iais savo mintyse ir raštuose jis gr ždavo Lietuv .

Savo knygoje apie Napoleon , kur jis laiko didžiausiu vyru nuo Cezario dien , Stendhalis mini Kaun , Vilni , Nemun , Tilž , « nars j Kosciušk », kuris « veltui steng si apginti savo t vyn »²⁴.

²¹ Stendhal , *Correspondance*, I t., 689 psl. ; žr. priede originalin tekst .

²² Ten pat, 1531 psl.

²³ Bour gogne, *Mémoires* 315 psl.

²⁴ St endhal , *Napoléon*, II t., Paryžius 1929, 111 psl.

Pirmame tome Stendhalis truputį plačiau pasisako apie Lenkijos, taigi tuo pačiu ir Lietuvos padalinimą :

« Lenkija savo santykiais su Stockholmu ir Konstantinopoliu sudarė vidurio Europai didžiulį pylimą. Austrija ir Prūsija buvo tokios kvaišos, o Liudvikas XV toks ištiškęs, kad prikišo savo nagus prie sunaikinimo vienintelio laido savo ateities saugumui. Napoleonas turėjo bandyti anų pylimą atstatyti »²⁵.

Autorius tame patime galvoja, kad « 1812 metų karas buvo natūrali Tilžės sutarties išdava ». Anot Stendhalio, « karas prieš Rusiją buvo populiarus Prancūzijoje, kadangi Liudviko XV silpnumas leido padalinti Lenkiją »²⁶.

Autobiografiniame romane *Vie de Henri Brulard* Stendhalis vėl sumini Vilnių, taip apibūdindamas save :

« Dideliuose pavojuose esu natūralus ir paprastas... Ponas Daru, kuris manęs nemėgo, tave pat rašė savo žmonai, mandingai, iš Vilniaus, po pasitraukimo iš Maskvos »²⁷.

Savo apdorojimus ant Nemuno kranto jis aprašo netikėtose vietose — *Tapybos istorija Italijoje*. Antrame tome autorius plačiau samprotauja apie žmones ir tautų temperamentus, kuriuos, pasiremdamas anų laikų autoritetu gydytoju Georges Cabanis, jis priskaito šėšis. Esant tokios mintys jį lydėjo ir tada, kai jis žiūrėjo Napoleono kariuomenę, besikeliančią per Nemuną. Tai randame knygos skyriuje apie sangvinikus :

« Šis temperamentas yra aiškiai dažnesnis Prancūzijoje. Taip aš galvojau ant Nemuno kranto 1812 m. birželio 6 d., matydamas per upę keliantis anų nesuskaičiuojamą armiją, sudarytą iš tiekios tautų, ir kuri turėjo patirti patį atmintiniausią sutriuškinimą, apie kokį istorija yra bylojusi. Mane vertė abejoti niauri ateitis, kuri žvelgiau begalinę Rusijos lygumą tolybėse, ir taip pat azartiškas mūsų generolo genijus. Pavargęs nuo tuščių spilių, grįžau prie pozityvių žinių, užtikrintos priebėgos visokiais atvejais. Tebeturėjau Cabanis tomą, ir išsakini atsekdamas jo mintis, ieškojau pavyzdžių veiduose tiekios kareivių, kurie dainuodami jo pro mane, ir tarpais staptelėdavę, kai tiltas užsigrūdavo »²⁸.

Vaidas galėtų mums pasivaidentyti didingas ir pakutenti mūsų lietuviškus jausmus : štai toks garsus rašytojas stovi ant Nemuno kranto, svarstydamas žmones ir tautas kelius ! Bet iš tikrųjų buvo

²⁵ Ten pat, I t., 234 psl.

²⁶ Ten pat, 231 psl.

²⁷ Stendhal, *Vie de Henri Brulard*, texte établi par Henri Martineau, Paryžius 1953, 286 psl.

²⁸ Stendhal, *Histoire de la peinture en Italie*, texte établi et annoté par Paul Arbelet, Paryžius 1924, XCIII skyrius.

kitaip. Napoleono pulkai per Nemunę k l s i birželio 24 d., o ne šešt , kada Stendhalis buvo dar Pranc zijoje. Tiesa, savo knygoje apie Napoleon jis duoda tikr dat . O jei Stendhalis ir galvojo panašiai ant Nemuno kranto, tai gal jo b ti pirmoje rugpi io pus je. Pagaliau tai ne pirmas atsitikimas, kad jis sumaišo vietas ir apie jas kalba, lyg jose b t lank sis, nors j niekad os nebuvo mat s, pavyzdžiui, Varšuvos, Poznan s, Paestumo. Knygoje *De l'Amour* jis pasakojasi mat s 1807 m. vieno pranc z pulkininko pristatym oniai Struve Karalium iuje. Iš tikr j tai gal jo b ti Braunschweige, kur jis buvo paž stamas su tokia ponia ²⁹.

De V Amour turi vien užuomin ir apie Vilni . Po pagrindinio teksto veikale yra pluoštas fragment . Prie kai kuri pažym -tos vietos, kur jie buvo parašyti. Anas vilniškis fragmentas taip skamba :

« Tamsta man apie ambicij kalbi, kaip apie išsiblaškim , — sakydavo Kamenskis, kai tik aš ris ia kas vakaras išjodavau pasimatyti su kunigaikštyte Kolich ; aš buvodavau intymioje draugijoje su despote, kuri gerbiau, kuri savo galioje tur jo vis mano laim ir vis galim troškim patenkinim . Vilnius, 1812 » ³⁰.

Stendhalis 1810 m. tikrai tur jo tarn Kamensk . Betgi šios romantiškos svajon s užrašymas Vilniuje, kaip nurodo V. del Litto, yra dar viena iš Stendhalio fantazij ³¹. ' Savo autobiografijoje (1837 m.) Stendalis pažymi, kad *De V Amour* jis paraš Milane. Veikale jis fiktyviai priskiria ir kelet o kit fragment užrašym tokiose vietose kaip Orša.

Tikri gal jo b ti Stendhalio apsigalvojimai Vilniuje apie savo gyvenim kariuomen je.

S d damas girait je po nudži vusiu beržu už šešiasdešimt myli nuo Maskvos, Stendhalis, apdulk j s, ištrošk s, 1812 m. rugpi io 28 d. prisimin savo vakarykš i svajon : susilaukti Italijoje tokio užsi mimo, kok tur jo Paryžiuje. Dienoraš io likutyje pastebi, sprausdamas ir angliš k žodži , kaip jis m gavo daryti :

« *It is dominant idea* nuo Vilniaus, kur aš prad jau jausti kariuomen s skurd » ³².

Iš Vilniaus Stendhalis mums paliko ir vien klaik vaizd , b tent, knygoje *Rome, Naples et Florence*.

²⁹ St endhal , *De V Amour*; textes présentés, établis et annotés par Y. del Litto, Paryžius 1970, 72 psi.

³⁰ Ten pat, 264 psi.

³¹ Ten pat.

³² St endhal , *Oeuvres intimes (Journal)*, texte établi et annoté par Henri Martineau, Paryžius 1955, 1224 psi.

Autorius, nuo Milano reg damas Alpi kalnus, aiškina, kod l jam mielesni Italijos kalnai anose apylink se ir kod l jis bodisi Šveicarijos kalnais :

« Šveicarijos kalnai, priešingai, man visados primena žmogaus silpnum ir vargš keliaunink , kur nuneša sniego gri tis. Šie jausmai gal yra asmeniški. Rusijos kompanija atgras mane nuo sniego, ne d l pavoj man, bet d l šlykštaus pasibais tin kan i vaizdo ir d l stokos gailestingumo. Vilniuje skyles ligonin s sienoje užkamšiojo sušalusi lavon gabalais. Kaip su tokiais atsiminimais rasti malonumo, ži rint snieg ? »³³.

Neužmiršo Stendhalis ir Nemuno. 1837-t met autobiogra- fijoje jis rašo apie save :

« Jis dalyvavo žygyje Rusijoje ir pasižym jo savo šaltakraujiš- kumu ; gr ždamas jis patyr , kad baisus buvo anas traukimasis. Penki šimtai penkiasdešimt t kstan i vyr nusik l per Nemun ; atgal per j gr žo penkiasdešimt t kstan i , o gal dvidešimt penki t kstan iai »³⁴.

Toki moment iš Lietuvos, lygiai kaip ir didži j savo šedev- r , Stendhalis gal jo ir visai neparasyti, nes savo kelion jis vos nebaig prie lietuvišk žemi : Aismar se.

Kaip jau mat me, 1812 m. gruodžio m nes Stendhalis daugiau nei dvi savaites praleido Karaliau iuje, tur damas progos ten apsi- pažinti su vietos gyvenimu. Savo raštuose jis kalba apie Kara- liau iaus žmoni palinkim filosofuoti, apie jaunos vokie ius, auk- l jamus «tariamose filosofin se sistemose, kurios t ra ne kas kita, kaip neaiški ir blogai parašyta poezija »³⁵ (*De V Amour*). V liau jis daro pastab apie Karaliau iaus klimat , darbininkus, papro- ius. Apie ano miesto žmoni palinkim abstrakcijai jis užsimena ir savo knygoje *Rome, Naples et Florence*: es , meno srityje jie malonumo patirti sugeba per samprotavimus³⁶.

Reikia sp ti, kad iš Karaliau iaus Stendhalis išskub jo, priar- t jus kazokams. Kad b t grei iau, leidosi rog mis per užšalusias Aismares. Kaip toliau jam sek si, patiriame iš Stendhalio pirmos trumpos autobiografijos, rašytos 1822 m. Ten jis kalba apie save :

«Prie Karaliau iaus, kai jis spruko nuo kazok , važiuodamas per led Aismar mis, ledas l žo po jo rog mis...»³⁷

Autorius betgi neprasitaria, kaip rimtame pavojuje jis buvo ten atsid r s.

³³ Stendhal , *Rome, Naples et Florence*, Paryžius 1919, 66 psl.

³⁴ Stendhal , *Oeuvres intimes*, 1532 psl.

³⁵ Stendhal , *De l' Amour*, 168 psl.

³⁶ St endhal , *Rome, Naples et Florence*, Paryžius 1919, 63 psl.

³⁷ St endhal , *Oeuvres intimes*, 1522 psl.

Taigi, savo mintyse ir raštuose Stendhalis tarpais nuklysdavo Lietuvai. Pagaliau ir tas pasibais jimas šiaure ne visados tur jo bti jam toks grasus, nes vienu laiku jis buvo net galvojis sikurti Rusijoje.

šiaurs plotus, tad gal ir apie kur savo moment Lietuvoje — Vilni, Nemun, p gas S duvoje — jis gržo ir paskutin mis savo gyvenimo dienomis. Treciojoj *De l'Amour* prakalboj, baigtoj pusantr s savait s prieš mirt, jis vl kalba apie siaubing traukim si iš Rusijos, apie « didj vyr, kuris pašauk didži taut », apie vyriausybi, kuri, Napoleono vadovaujama, «išnešiojo m s vard po visas Europos sostines»³⁸.

Tarp j yra ir Lietuvos sostin Vilnius, kurioje Stendhalis buvo dviem atvejais sustoj s.

A. Vai iulaitis

Washingtonas

PRIEDAS

IŠ STENDHALIO LAIŠK

A PAULINE PÉRIER-LAGRANGE

Saint-Cloud, 23 juillet 1812.

Le hasard, ma chère amie, me ménage une belle occasion d'écrire. Je pars ce soir, à sept heures, pour les bords de la Dvina ; je suis venu prendre les ordres de Sa Majesté l'Impératrice. Cette princesse vient de m'honorer d'une conversation de plusieurs minutes sur la route que je dois prendre, la durée du voyage, etc., etc., en sortant de chez Sa Majesté, je suis allé chez Sa Majesté le roi de Rome ; mais il dormait, et madame la comtesse de Montesquiou vient de me dire qu'il était impossible de le voir avant trois heures ; j'ai donc deux heures à attendre. Ce n'est pas commode, en grand uniforme et en dentelles. Heureusement je me suis souvenu que ma place d'inspecteur me donnerait peut-être quelque crédit, dans le palais. Je me suis présenté, et l'on m'a ouvert une pièce qui, dans ce moment, n'est pas habitée.

Rien de plus vert et de plus tranquille que ce beau Saint-Cloud.

Voici ma route que tu pourras suivre sur la carte : de Paris à Châlons, Metz, Mayence, Francfort-am-Mein, Weimar (l'Athènes de l'Allemagne, c'est là que vit Goethe et que vivait Schiller. Tout cela parce que le prince aime les lettres et les arts, il a des palais mieux situés que ceux de France, de Russie et de l'Autriche), Leipzig, Torgau, Francfort-sur-l'Oder, Conitz, Koenigsberg (où toutes les femmes sont jolies), Intersburg, Gunbinen, Kowno (dont le chevalier de Noüe mon ami est intendant), Wilna et de là des bourgades que je ne connais pas jusqu'à la Dwina. J'irai fort vite, ayant un courrier en avant jusqu'à Koenigsberg ; mais là, les doux eifets du pillage commencent à se faire sentir ; cela redouble à Kowno ; on dit que, dans les environs, on peut faire cinquante lieues sans trouver un être vivant (je regarde tout cela comme très exagéré ; ce sont des bruits de Paris, c'est tout dire pour l'absurdité). Le prince archichancelier m'a dit hier de tâcher d'être plus heureux qu'un de mes collègues, qui a mis vingt-huit jours de Paris à Wilna. C'est dans ces déserts ravagés qu'il est difficile d'avancer, surtout avec une pauvre petite calèche viennoise, écrasée de mille paquets ; il n'est pas un personnage qui n'ait eu l'idée de m'en envoyer.

A propos de cela, Gaétan voulait venir avec moi ; je lui ai répondu qu'il était physiquement impossible que ma calèche contînt plus que moi et mon domestique. Là-dessus, il m'a écrit une lettre impertinente, m'accusant d'avoir offert de le mener. Je suis, dans cette circonstance, comme l'honnête homme dont parle La Bruyère : mon caractère jure

pour moi ; on sait que je n'aime pas les ennuyeux, et encore vingt jours de suite ! C'est le pendant de la lettre où son père m'appelait charlatan ; on ne peut l'être moins, car je leur ferai entendre à la première occasion qu'ils peuvent me regarder comme n'existant plus pour eux.

Écris-moi, je t'en prie, au moins une fois par mois. Songe que ma curiosité sur ce qui te regarde redouble en raison de la distance. Voici le moyen de faire parvenir tes lettres :

1° il faut les écrire sur papier fin ;

2° les mettre sous enveloppe adressée à M. Maréchal, secrétaire intime de S. E. M. le comte Daru, à la secrétairerie d'État, hôtel d'El-beuf, à Paris ;

3° affranchir le tout ; car M. Maréchal recevant chaque jour vingt lettres de ce genre a pris le parti de refuser tout ce qui n'est pas affranchi.

Voici ce qui arrivera à ces lettres. Si elles sont sur du papier mince, il les mettra à l'estafette, établissement au moyen duquel les lettres ne mettent que dix jours de Wilna ici. Si elles sont pesantes, il les donnera à l'auditeur partant le jeudi.

Faure a eu la bonté de se charger de la commission de Putois, l'opticien, de celle de la montre et des stéréotypes. Tu m'as envoyé 4 doubles louis et 2 simples. Fais le calcul de ce que ces pièces font en francs. Rabats-en le prix des livres envoyés, j'en ôterai le prix des commissions et je te devrai le reste. Fais, je t'en prie, tous ces calculs, autrement je l'oublierai net.

Je suis charmé que tu aies acheté Shakespeare ; c'est encore le peintre le plus vrai que je connaisse.

Adieu ; si tu ne viens pas à Paris, va à Milan par le Simplon et les îles Borromées et reviens par le Mont-Cenis. J'aimerais mieux ce voyage que celui de Paris. Adieu, aime-moi.

H.

A PAULINE PÉRIER-LAGRANGE

Wilna, le 7 décembre 1812.

Je me porte bien, ma chère amie. J'ai bien souvent pensé à toi dans la longue route de Moscou ici, qui a duré cinquante jours. J'ai tout perdu et n'ai que les habits que je porte. Ce qui est bien plus beau, c'est que je sois maigre. J'ai eu beaucoup de peines physiques, nul plaisir moral ; mais tout est oublié et je suis prêt à recommencer pour le service de Sa Majesté.

Mille choses à mon cher François. Écris-moi sous le couvert de M. Maréchal.

Ser in
Cap[ita]ne.

A PAULINE PÉRIER-LAGRANGE

Kœnigsberg, 28 décembre 1812.

A Molodetchno, je crois, à trente lieues de Wilna, sur la route de Minsk, me sentant geler et défaillir, je pris la belle résolution de précéder l'armée. Je fis avec M. Busche quatre lieues en trois heures ; nous fûmes assez heureux pour trouver encore trois chevaux à la poste. Nous partîmes et arrivâmes à Wilna, assez abattus. Nous en repartîmes le 7 ou le 8 et arrivâmes à Gumbinnen, où les forces physiques revinrent un peu ; de là, je suis arrivé ici, voyageant à quelques lieues en avant de M. Z.

Arrivés ici, nous avons vu arriver tout le monde, excepté Gaétan. Il paraît qu'il était malade avant Wilna. Ici, M. Daru m'a raconté qu'il l'avait trouvé à Wilna entièrement sans courage, pleurant et regrettant sa mère. M. Daru lui prêta de l'argent, ensuite son dernier cheval et sa dernière paire de bottes, conduite réellement très belle dans ces temps de trouble où un cheval était la vie. J'ai cherché à éclaircir toutes ces malheureuses circonstances ; tout le monde déplore le sort de ce pauvre jeune homme, mais personne n'ajoute un fait à ce qui a été dit à M. Daru par ses domestiques qui, les derniers, ont vu Gaétan à une lieue de Kowno. Quand tout ceci se passait, j'étais cinq ou six lieues en avant. Peut-être quand mon oncle saura tout ceci, il trouvera quelque plaisir à écrire aux personnes qui ont vu son fils près de Kowno. Ce sont M. Garnot, commissaire des guerres, et Édouard Ribaux, ad[join]t aux commissaires des guerres, neveu de M. de Baure.

Je t'écris tout ceci pour toi craignant de ne pas avoir le temps de le faire plus tard, mais n'en dis rien qu'à mon père. Il y a encore quelque faible espérance, mais elle est bien faible.

Des généraux, des commissaires ordonnateurs ont péri dans cette marche ; il est bien difficile que Gaétan, qui n'avait pas toute la résolution désirable, ait résisté ; il serait encore possible qu'il fût prisonnier.

Adieu, ma chère amie, voilà une bien triste nouvelle ; n'en dis absolument rien. Je pense que M. D[aru], qui s'est conduit d'une manière très belle, écrira au père. Moi, je me suis sauvé à force de résolution ; j'ai souvent vu de près le manque total de forces et la mort.

Mille amitiés à ton excellent mari. Donne-moi donc de tes nouvelles : depuis cinq mois, pas un mot de Cularo.

Adieu, etc., etc.

Galbois.

LITERATURA

- Stendhal, *Correspondance*, Edition établie et annotée par Henri Martineau et V. del Litto, I t., Paryžius 1962.
- Stendhal, *De l'Amour*, Textes présentés, établis et annotés par V. del Litto, Paryžius 1970.
- Stendhal, *Journal*, Texte établi et annoté par Henry Débray et Louis Royer, I-V t., Paryžius 1923-1934.
- Stendhal, *Histoire de la peinture en Italie*, Texte établi et annoté par Paul Arbelet, Paryžius 1924.
- Stendhal, *Napoléon*, Paryžius 1929.
- Stendhal, *Oeuvres intimes*, Texte établi et annoté par Henri Martineau, Paryžius 1955.
- Stendhal, *Rome, Naples et Florence*, Paryžius 1919.
- Stendhal, *Vie de Henri Brulard*, Texte établi par Henri Martineau, Paryžius 1953.
- V. Bikul i us, *Stendalis Vilniuje*, žr. *Vakarini s naujienos*, 1967.IV.15 d.
- Sergent Bour ogne, *Ses Mémoires*, Paryžius 1967.
- A. ipkus, *Stendhal*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXVIII t., Bostonas 1963, 490-491 psl.
- Br. Dundul is, *Napoléon et la Lituanie en 1812*, Paryžius 1940.
- H. Mabt ineau, *Le Calendrier de Stendhal*, Paryžius 1950.
- A. Vinogr adov, *Stendal i ego vremena*, Maskva 1938.

STENDHAL EN LITUANIE

par

A. Vaičiulaitis

Résumé

Cette petite étude prenant comme sa source principale la *Correspondance* de Stendhal (I, 1800-1821. Édition établie et annotée par Henri Martineau et V. del Litto. Paris, 1962) traite le voyage de cet écrivain à travers la Lituanie en 1812.

Stendhal se mit en route de Paris le 23 juillet comme commissaire des guerres de la Grande Armée. Dans ses bagages il avait le manuscrit de son *Histoire de la Peinture en Italie*, « deux énormes portefeuilles et cinquante paquets particuliers, entre autres, une lettre que S. M. l'Impératrice vient de me remettre en me recommandant de la porter vite à l'Empereur » (Lettre du 23 juillet 1812).

Napoléon qui arriva en Lituanie le 21 juin s'arrêta d'abord à Vilkaviškis où il déclara la guerre à la Russie. Stendhal au lieu d'aller à Vilkaviškis se dirigea vers Mariampolė (... « je n'ai pas eu l'occasion d'adresser la parole à une femme depuis le village de Mariampol », écrivit-il le 18 octobre 1812 de Smolensk).

Après le passage de Nemunas (Niémen) aux environs de Kaunas (Kowno) le voyage devint plus pénible. Au delà de Vilnius (Wilna) il eut « des peines physiques extrêmes » (Lettre de Smolensk le 24 août 1812).

En Russie Stendhal fut chargé de la direction générale des approvisionnements de réserve dans les gouvernements de Smolensk, Mohilev et Vitebsk.

Il quitta Smolensk le 11 novembre. La retraite de la Grande Armée, comme le dit V. del Litto dans le *Tableau Chronologique* (*Correspondance* de Stendhal, I) fut infernale. A Molodeczno Stendhal perdit le manuscrit de l'« *Histoire de la Peinture en Italie* », « douze jolis volumes verts, petit in-folio, mangés par les Cosaques » (Lettre du 30 septembre 1816).

Stendhal arriva à Vilnius le 6 décembre. « J'ai tout perdu et n'ai que les habits que je porte, — écrivit-il le lendemain à sa sœur Pauline. — Ce qui est bien plus beau, c'est que je sois maigre. J'ai eu beaucoup de peines physiques, nul plaisir moral ».

Dans la capitale de la Lituanie il fut témoin des scènes horribles.

« A Wilna, on bouchait les trous dans le mur de l'hôpital avec des morceaux des cadavres gelés », se souvint-il plus tard dans son livre *Rome, Naples et Florence*.

Parmi les Français qui se sauvaient de la Russie était Gaétan Gagnon, un parent de Stendhal du côté maternel. « Il paraît qu'il était malade avant Wilna », dit Stendhal dans sa lettre à Pauline le 28 décembre 1812. Il exprima ses doutes dans la même lettre « que Gaétan, qui n'avait pas toute la résolution, ait résisté », car « des généraux, des commissaires ordonnateurs ont péri dans cette marche ». Stendhal ajouta que c'étaient les domestiques de Daru qui ont vu les derniers « Gaétan à une lieue de Kowno ». Dans l'*Index des noms cités (Correspondance de Stendhal, I)* nous trouvons cette note : « Gagnon [Gaétan]... adjoint provisoire aux commissaires de guerres, disparu en Russie ». Peut-être serait-il plus exact de conclure que ce parent de Stendhal, un jeune homme de 19 ans, finit sa vie en Lituanie — « à une lieue de Kowno ».

Quant à Stendhal lui-même, après Gumbiné (Gumbinnen), « où les forces physiques revinrent un peu », il passa la seconde moitié de décembre à Königsberg. Il quitta la ville le 30 du mois. Dans ces territoires où la langue lituanienne était encore vivante il rencontra un nouveau danger. Dans son autobiographie (1822) il écrivit de soi-même: « Près de Königsberg, comme il se sauvait des Cosaques en passant le Frische Haff sur la glace, la glace se rompit sous son traîneau ».

Stendhal n'ajouta rien de plus sur cet accident.

Son voyage à travers la Lituanie ne joue aucun rôle important dans son œuvre. Mais nous en trouvons des traces dans ses lettres et dans tels livres de Stendhal comme *Napoléon, Vie de Henri Brulard, l' Histoire de la Peinture en Italie, De l'Amour ou Rome, Naples et Florence*.